Demirci, M. (2021). Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'de söz dizimi. *International Journal of Language Academy*, 9 (3), 111-132.

Volume 9/3 September 2021

p. 111/132

Article History:

Received

12/07/2021

Accepted

03/08/2021

Available online

19/09/2021

ED-DÜRRETÜ'L-MUDIYYE FÎ'L-LÜGATÎ'T-TÜRKİYYE'DE SÖZ DİZİMİ

Syntax in Ad-Durratu'l Mudiyye Fi'l Lugati't Turkiyye

Metin DEMİRCİ¹

Öz

Tarihi dönemlerde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ile ilgili çeşitli sözlük ve gramer kitapları yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı sadece sözlük bir kısmı gramer kitabı bir kısmı da hem sözlük ve gramer kitabıdır. Coğrafi, siyasi, dini ve askeri ilişkide bulunduğumuz başka milletlerden dilciler veya Türklük bilinciyle hareket eden bazı dil alimleri Türkçe öğrenme merak ve ihtiyacını karşılamak için bu tür faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu sözlük ve gramerlerin yazıldığı sahalardan biri de Memlûk sahasıdır. Memlûklarda yönetici sınıfın Türk olması ve sair sebeplerle bu tür sözlük ve gramerlerin yazıldığı görülmektedir. Bazı özellikleriyle bu çalışmalar benzerlikler gösterse de farklılıklar da arz ederler. Bu farklı eserlerden biri de *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye*'dir. Tarihi Türk lehçeleriyle ilgili söz dizimi çalışması yapabilme açısından günlük konuşma cümleleri yer aldığı için bu eser önemlidir. Eserin sözlük kısmında madde başı olarak kelime grupları biçiminde söz varlıklarının verilmesi de söz dizimi çalışmasına elverişlidir. Bu eser, tematik sözlük olması, eserin sonunda konuşma cümlelerinin bulunması, bize göre çekimli unsurların veya sözcük gruplarının da madde başı olarak verilmesi gibi özellikleriyle diğer eserlerden farklılık göstermektedir. Bu çalışmada yabancılara Türkçe öğretimi bağlamında eserle ilgili daha önce yapılan çalışmalardan değerlendirmeler verilmiş, arkasından eser üzerinde sözcük öbekleri üzerinde durulmuştur, aynı zamanda eserde yer alan cümleler tasnif edilmiştir. Eserden alınan örneklerin Toparlî'nin yayımında ve orijinalinde geçtiği yerler (21/8b) şeklinde belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye*, Memlûk-Kıpçak sahası sözlük ve gramerler, söz dizimi, kelime grupları.

¹ Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimleri Eğitimi Bölümü, mdemirci@ksu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-3605-9894>

Abstract

Various dictionaries and grammar books were written for teaching Turkish as a foreign language in historical periods. Some are just a dictionary, some are a grammar book, and some are both a dictionary and a grammar book. Linguists from other nations with whom we as Turkish people have geographical, political, religious, and military relations, or some language scholars who act with the consciousness of Turkishness, have carried out such activities to meet the curiosity and need of learning Turkish. One of the fields where these dictionaries and grammars are written is the Mamluk field. Such dictionaries and grammars were written in the Mamluk field because the ruling class was Turkish. Although these studies show similarities in some features, they also show differences. One of these different works is Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fil-Lügati't-Türkiyye. This work is essential because it includes daily speech sentences in order to be able to work on syntax about historical Turkish dialects. Giving vocabulary in the form of word groups as per item in the dictionary part of the work is also convenient for syntax study. This work differs from other works in that it is a thematic dictionary, there are speech sentences at the end of the work, and in our opinion, inflected elements or word groups are given as the beginning of the article. In this study, in the context of teaching Turkish to foreigners, evaluations were given from previous studies about the work, then the phrases on the work were emphasized, and the sentences in work were classified. The places where the samples from work were mentioned in Toparlı's publication and the original version was indicated (21/8b).

Keywords: Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fil-Lügati't-Türkiyye, Mamluk-Kipchak dictionaries and grammars, syntax, word groups.

GİRİŞ

Türklerin çeşitli zaman ve mekânlarda etkin bir rol oynadığı durumda dillerine olan rağbet de artmıştır. Bu vesileyle Türkçe ana dilleri Türkçe olmayanlar tarafından çeşitli sebeplerle öğrenilmiştir. Kimileri Türklerle iç içe ya da komşu olduğu için, kimileri Türklerin yönetimindeki yerlerde yaşayıp devlet kademelerinde görev yapmak için, kimileri ticaret yapmak için veya dinini yaymak için Türkçe öğrenmiş, bazıları hayatına farklı bir yön vermek niyetiyle ya da ülkesine istihbarat sağlamak amacıyla Türkçe öğrenmiştir (Zorbaz, 2013, s.159). Memlûklarda da devlet yönetiminin ağırlıklı olarak Türklerden oluşması yanında çarşı ve pazarda ticaret yapabilmek için de Türkçe kullanma ihtiyacı duyulmuştur (Zorbaz, 2013, s.160). Bu tür ihtiyaçlar ve ihtiyaçların karşılanması tarih boyunca sürmüş günümüz de sürmektedir.

Karadeniz ve Balkanlar üzerinden Mısır ve Suriye'ye paralı asker olarak gelen Kıpçaklar, zamanla yönetimi ele geçirip Mısır'da Memlûk-Kıpçak hanedanını kurmayı başarmıştır (Soydan, 2018,377). Memlûklar köle ticareti sebebiyle Kıpçak, Oğuz, Çerkez, Moğol gibi muhtelif etnik yapılardan oluşmuştur. Yöneticilerinin çoğunun Kıpçak olması sebebiyle, bu devletin resmi dili de Türkçe olmuştur (Al-Türk, 2018, s. 59). Abbasiler gibi Eyyübîler de hâkimiyetlerini güçlendirmek için esirlere dayanıyordu, bu esirler Kıpçak ve Çerkes esirler idi, Moğol istilasıyla Kıpçakların hemen hemen hepsi Mısır ve Suriye'ye geldiler.² Ayn Calut Savaşı'nda (1259) Memlûk liderlerinden Baybars Moğollara karşı

² Ancak köle veya paralı asker olarak tutulan Türklerin halkla ilişkisiyle ilgili kayıtlarda "Memlûkler, ordu olarak teşkil edildikleri ilk yıllardan itibaren yerel halkla karışıp kaynaşmalarını önlemek için tamamen tecrit edilmiş yerlerde özel ihtimam gösterilerek yetiştirilmişlerdir. El-Mütasım, Memlûkler için Sâmarrâ şehrini kurmuş, hatta halkla karışıp bozulmamaları için Türk kızları getirip bunlara maaş bile bağlamıştır (Koprman 2006: 99-100). Eyyübîler de Memlûkler'i halktan tecrit etmiştir. Hatta

başarılı oldu ve Suriye ve Mısır'da Memlûk hakimiyetinin kurucusu oldu. Bu durum, Arapça konuşan yerlileri ciddi olarak Türkçeyle uğraşmaya yöneltti. Bu uğraşlar da Arap dil bilim prensipleri üzerine kuruldu (Akalin, 1998, s. 112), böylece Memlûk-Kıpçak sahasında Arapça konuşan halka Türkçe öğrenmeyi kolaylaştırmak ve Türkçe öğretmek maksadıyla gramer ve sözlükler yazıldı. Emir ve sultanların iradesiyle bazı Türkçe eserler yazıldı veya Arapçadan, Farsçadan tercüme edildi yahut da Türkçenin diğer sahalarına ait edebî eserler onların kütüphaneleri için istinsah edildi. Böylece Horasan, Altın Ordu, Azerbaycan, Anadolu, Suriye ve Mısır arasında canlı bir kültürel ilişki doğmuştur (Eckmann, 2014, s. 52).

Türkler ile Araplar aynı bölgede yaşadıkları için ticari, sosyal ve kültürel münasebetler bağlamında yoğun bir şekilde etkileşim söz konusu olmuştur. Özellikle de farklı dil kullanan yönetici ve yönetilen sınıf arasında dil alanında etkileşimin olduğu görülmektedir. Ayrıca Türk dili açısından Türkmence-Kıpçakça Mısır-Suriye bölgesinde giderek önem kazanmıştır. Bu durum, Araplar tarafından bu dillerin öğrenilmesi ve araştırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Al-Türk, 2018, s. 59).

1250 yılında Muazzam Turanşah'a yaptıkları suikast neticesinde yönetimi Eyyübilerden ele geçiren Muizüddin Aybeg tarafından 267 yıl sürecek olan Mısır ve civarına hükmeden Memlûk Hanedanlığı kurulmuş oldu. Ancak Hanedanlığın Arapça bilmeyen Türklerden, tebaanın ise Türkçe bilmeyen Araplardan oluşmasının iletişim sıkıntılarına yol açması sebebiyle halka ve özellikle devlette görev alacak memurlara Türkçe öğretmek için çok sayıda Türkçe öğretimi kitabı yazılmıştır (Sülûkçü, 2017, ss. 423-424).

Bu dönemde Türk idarecilerin Arapçayı iyi bilememeleri, sarayda Türkçe konuşulması ve ayrıca Türk idarecilerine daha yakın olma düşüncesi Türkçeyi öğrenmeye karşı bir ilgi meydana getirmiştir (Doğan, 2016, s. 329).

Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimi konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Belirli bir sistematığa dayanan, nitelikli Türkçe öğretim kitapları bu dönemde hazırlanmıştır. Ayrıca Araplar o bölgede artan Türk nüfusuyla iletişim kurabilmek için Türkçe öğrenme çabalarını arttırmışlardır. Türkçe öğretimi tarihinde önemli bir yere sahip olan bu gramer ve sözlüklerin bir kısmı Türkler bir kısmı ise Araplar tarafından kaleme alınmıştır. Birçok yönden birbirine benzer yöntemler kullanılan bu eserler o dönem Türkçeye gösterilen ilgiyi göstermektedir. Aynı toplum içerisinde bir arada yaşayan Araplar ve Türkler siyasi, ilmi, ticari gerekçelerle birbirleriyle iletişim kurabilmek amacıyla dil öğretimi kitapları hazırlamışlardır (Biçer, 2012, ss.116,117).

Devrin ihtiyaçları doğrultusunda yazılan ilmi ve edebî eserlerin dışında Memlûk Devleti kurulduktan sonra devlet kademesinde görev alan, almak isteyen ya da herhangi bir sebeple Türkçe öğrenmek isteyen halka Türkçe öğretmek amacıyla Araplar tarafından çok sayıda kitap yazılmıştır. Sülûkçü, dönem kitaplarının tamamını tanımlamak için kullanılan "sözlük-gramer kitabı" ifadesinin eserler için uygun olmadığını ve kitapların *dil öğretim kitabı* olarak tanımlanması gerektiğini düşünmektedir (Sülûkçü, 2018, ss. 426-427). Sülûkçü eserin dil öğretimi ile ilgili İletişimsel Yaklaşım, Durumsal/Bağılamsal Yöntem, Güdümlü Dil Yöntemi'ne dayandığını belirtmektedir (Sülûkçü, 2018, s. 435).

Memlûkler bile Çerkez kavimlerinden teşekkül ettikleri yeni orduyu tecrit etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu sebeple Memlûk Devleti için, iktidardaki Memlûklerin karargâhlarına göre Bahrî Memlûkler ve Burcî Memlûkler isimleri ortaya çıkmıştır. Memlûkler'in böyle halktan tecrit edilmiş hâlde yaşamaları, devlet yönetimine geldikten sonra da halka karışmamaları, onların halkın ortak dili olan Arapçayı yaşayarak öğrenmelerini engellemiştir (Sülûkçü, 2016, ss. 69-70).

Bu sözlük- gramer türündeki eserler, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, *Al-Kavâninü'l-Küllîye Li- Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî and Acemî and Mugâlî*, *Kitâbü'l-idrâk li Lisanü'l-Etrâk*, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l- Lügati't Türkiyye*, *Bülgatü'l- Müştâk fi Lügati't- Türk ve'l Kıfçak*, *İbn-i Mühenna Lügati'dır*. 13. ve 14. yüzyılda Mısır'da yazılan bu sözlükler, barındırdığı söz varlığı açısından büyük bir öneme sahiptir (Soydan, 2018, s. 381).

Bu eserlerden Türk Dilinin Parlayan İncisi anlamına gelen *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye* sözlük türünde bir eserdir. Eser Araplara Türkçe öğretmek maksadıyla yazılmıştır. Her sayfasında 15-16 satır bulunan 24 yapraklık bir eserdir. Yazmanın müstensihisi Hüsrev b. Abdullah'tır, eserin müellifi bilinmemektedir, eserin orijinal yazması Floransa'daki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da Orient 130 numara ile kayıtlıdır. Eseri 1963'te Ananiasz Zajaczkowski³ Şark el yazmalarını incelerken bulmuştur (Toparlı, 2018, ss. V-VI; Akar, 2005, s. 233). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, 14. veya 15. yüzyılda yazılmış Arapça-Türkçe sözlük ve konuşma kılavuzudur. Eserin yazıldığı yer ve tarih bilinmemektedir. Eserin mukaddimesinde Türk Dilinin Tercümanı anlamına gelen *Tercümânü'l-lügati't Türkiyye* ibaresi geçmektedir. Eser baştan sona harekelidir, Türkçe kelime ve ibareler kırmızı mürekkeple Arapça kelime ve ibareler siyah mürekkeple yazılmıştır (Ercilasun, 2004, s. 394).

Ananiasz Zajaczkowski'nin eserle ilgili (1965a-b, ss.1968, 1969) yayınları bulunmaktadır (Argunşah, 2013, s. 287). Zajaczkowski, eserle ilgili yayınlarında eserin dil özelliklerine işaret ederek Arap harfli metni kendi yorumuyla vermiştir. Zajaczkowski'nin yayınlarında ve yazılarında 22 ve 23. bölümler yoktur (Toparlı, 2018, s. VI). Eser, Türkiye'de Recep Toparlı (2018-ikinci baskı) tarafından yayımlanmıştır. Aynı isimle yayınlanan bir başka *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye* adlı eser, İshak bin Murad tarafından hazırlanmıştır ve bu eser Anadolu Türk dili malzemesi ihtiva etmektedir ve bu iki eser birbirinden farklıdır (Tiryaki, 2011, s. 2). İshak bin Murat'ın eseri Atsız ve Türkmen (2004) tarafından yayımlanmıştır.

Hamdele-Salvele-Sebeb-i Te'lif-i Kitâb başlığı altında yazar *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*'nin yazılış amacını, ismini: "*Bu Tercümânü'l-Lügati't-Türkiyye'yi Ed-Dürretü'l Mudî'e diye adlandırdım. Konuşanların ihtiyaç duyduğu isimler ve fiillerle ilgili hususların ortaya konulabilmesi için Arapça birtakım kurallar serdettim.*" şeklinde açıklamaktadır. Yazar kitabı, problemlerin çözümlenebilmesi ve asıl kaynağına yaklaşılabilmesi için kısım, bap ve fasıllara ayırdığını belirtmektedir.

Eserin Arap sözlükçülüğünde uygulanan yöntemlerden, konularına göre tasnif akımına (ya da Ebu Ubeyd) uygun olarak yazıldığı söylenebilir. Eser dil öğretim yöntemlerinden doğal dil yöntemi ile kaleme alınmıştır. Yazar bölümleri oluştururken konunun kendisinde uyandırdığı çağrışıma göre yazmaktadır. Kelimelerin dizilişi sistemli olmamakla beraber Türkçe öğretiminde kullanılan genelden özele ve özelden genele ilkelerine göre kelimeler sıralanmaktadır. Yazar, anlamdan sözcüğe ulaşma yolunu tercih ederek, sözcükleri konularına göre çeşitli başlıklar (sular, sürüngenler ve böcekler, binek hayvanları, savaş aletleri vb.) altında toplayarak açıklamaktadır. Dolayısıyla eser, tematik bir sözlüktür (Tiryaki, 2011, ss.1-2). Son bölüm olan konuşma cümlelerini incelediğimizde zaman eklerinin kullanılma sıklıkları şöyledir: 63 geniş zaman kipi, 61 emir kipi, 31 belirli geçmiş zaman kipi, 25 ek fiil kipi, 10 şart kipi, 8 şimdiki zaman kipi, 2 gereklilik kipi ve 1 belirsiz geçmiş zaman kipi. Bu kiplerinin çekimlendiği kişiekleri ise 1. tekil kişi (men), 2. tekil kişi (sen), 3. tekil kişi, 1. çokluk kişi (biz) ve 2. çokluk kişi (siz)'dir (Tiryaki, 2011, s. 7)

³ Bu çalışmanın Türkçesi Bedii İbrahimoğlu, "Yeni Bulunmuş Arapça-Kıpçakça Bir Sözlük" Türk Kültürü Araştırmaları, 1966-69, ss. 3-6, s. 181-196 (Akar, 2016, s. 233)

Tematik sözlükler kavram alanı sözlükleridir. Kavram alanı sözlükleri için söylenen terimlerden biri de tematik sözlük kavramıdır. Tematik sözlükler belirli bir konu veya tema etrafında hazırlanmış sözlüklerdir (Mutlu, 2009, s. 817). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye*'de kavramların tematik olarak sıralandığı görülmektedir.

Bilindiği üzere kavramlar ve kavramların öğretimi yabancılar Türkçenin öğretiminde önemli bir yer tutar. Karçığa, kavramların gelişimiyle ilgili aşamaları şöyle vermektedir, "Kavram gelişiminde gruplama, genelleme, ayırma ve tanımlama olmak üzere dört zihinsel süreç vardır. Gruplama, bireylerin izlenimleri ve gözlemleri sonucu oluşur. Gruplama sürecinde bireyler, gelişim düzeylerine göre gruplamalar yaparak çevrelerinde gözlemledikleri obje ve olayları zihinlerine yerleştirerek gruplama yaparlar (Malatyali, Yılmaz, 2010, s. 323). Kavram gelişiminde genelleme, varlıkları ortak özelliklerine göre bir grupta toplama sürecidir (Kılınç, 2007, s. 27). İsminden de anlaşıldığı üzere ayırma sürecinde kavramların birbirine benzemeyen farklı özelliklerinden yararlanılır. Kavram öğrenmede önemli bir yer tutan kavramın ayırt edici ve ayırt edici olmayan özellikleri ile örnek olan ve olmayanları, aslında kavram öğreniminde temelini oluşturmaktadır (Kılıç, 2008, s. 225). Kavram gelişimindeki son süreç tanımlamadır. Tanımlamada kavramın ne olduğunun cevabı vardır" (Karçığa, 2015, s.2516).

Kavram öğretiminde tematik sınıflandırmanın önemine de değinen Karçığa, "Kavram öğretimi sürecinde önemli noktalardan biri, kavram öğretiminin sözcük öğretimi ile ilişkisidir. Sözcük öğretimi kavram öğretimi sürecini tanımlayan, öğrenilmesi beklenen kavramı somutlaştıran bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Gündoğdu, 2012, s. 33). Kavram öğretiminin birçok yolu ve yöntemi vardır. Tümevarım, tümdengelim, alt anlamlılık (hyponymy), üst anlamlılık, kavram haritaları 'örümcek ağı, zincir, hiyerarşik, balık kılıcı, sıklık (frequency) ve kavram alanı sözlükleri. Kavram alanı sözlükleri bir dile bütüncül bakma ve o dili konuşan insanların kültürlerini yansıtmaya özelliği yönüyle diğer yöntemlerden ayrılır" (Karçığa, 2015, s. 2516) şeklinde tematik sözlüklerde kavram öğretimi yöntemlerine dikkat çekmektedir.

Dillerin özünü kelimeler oluşturmaktadır, sözcük olmadan bir yabancı dili öğrenmek mümkün değildir. Bugün hızlı yabancı dil öğretme (iki haftada İngilizce öğretiyoruz) iddialarının özündeki mantık da budur. Günlük yaşamda kullanılan yaklaşık temel 500'e yakın kelimenin kısa sürede ezberletilmesine dayanan bir yöntemdir. Bu sebeple yabancı dil öğretiminde kelime öğretiminin önemi büyüktür. Bu bağlamda yabancı dil olarak Türk dilinin öğretimi üzerine yazılan tarihi eserler önem arz etmekte ve söz konusu eserlerde geçen kelime öğretim yöntemleri dikkat çekmektedir (Arslan, 2018, s. 954).

Eserin yöntem ve tekniğiyle ilgili Tiryaki (2011): "Önce Arapça kelime verilip altına Türkçe karşılığı yazılmıştır. Eserde dil bilgisi kuralları ile ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Eser, bu açıdan günümüzdeki yabancı dil öğrenme kılavuzlarına benzetilebilir." diyerek eserde dil bilgisi açıklamalarına yer verilmediğini, doğal yöntemle başvurulduğunu, sistemli olmamakla beraber Türkçe öğretim ilkelerinden genelden özele ve özelden genele ilkelerinin izlendiği belirtmektedir. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye*'de bir kelimenin farklı söylenişlerine (82 isim ve 4 kelime grubu) de yer verilmiştir. Bu durum yapının folklorik bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir (Tiryaki, 2011, ss. 5,6)

Zorbaz eseri "Döneminde kullanılan temel kelimeleri ve cümleleri içeren eser, yabancı birinin şehre indiğinde iletişim kurabilmesi amacıyla yararlanabileceği bir eserdir. Türkçe öğretim ilkelerinden genelden özele ve özelden genele ilkeleri kullanılarak oluşturulan eserdeki kelimeler, okuyucunun zihninde bir sıralamaya gitmesini sağlamaktadır. Eser döneminde sıkça kullanılan kelimelere yer verdikten sonra konuşma cümlelerine geçmiştir. Günlük hayatta insanlara yol gösterecek nitelikte olan cümleler art arda sıralandığında

anlamca birbirlerini tamamladıkları görülebilir (Zorbaz, 2013, s. 161) şeklinde değerlendirmektedir.

Balci: "Gramer kısmı bulunmayan ve tematik bir sözlük özelliği gösteren bu eserin son bölümünün konuşma cümlelerine ayrılması esere konuşma kılavuzu hüviyeti kazandırmaktadır. Memlûk Dönemi sözlüklerinin tartışmalı meselelerinden biri olan ç~ş değişimi hususunda her iki şeklin de tercih edildiği eserde, dönemin diğer sözlüklerinde ve eserlerinde hiç görülmeyen veya ender rastlanan iki imla özelliği dikkat çekicidir. Bunlardan biri söz başında y; diğeri ise v türemesidir" (Balci, 2018, s. 1) şeklinde eserin o dönem yazılan diğer eserlerden farkını ortaya koymaktadır.

Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'nin aynı zamanda bir tematik sözlük olduğu yukarıda belirtilmişti. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye*'de yer alan temalar (kavram alanları) bu alanlara ait kelime sayıları şöyledir:

1. Yüce Allah, Gök ve Gökte Bulunanlarla Yer ve Yerdekiler, bu bölümde 153 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan 28'i "temir kazı (2/2a), tağ dibi (3/2b)" örneklerinde olduğu gibi kelime grubu veya yahşı bak (7/3b), yahşı işle (7/3b) örneklerinde olduğu gibi cümle değerinde olan ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.⁴

2. Sular, bu bölümde 75 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan 26'sı "leymü şuyı (8/3b), aç teniz (8/3b)" örneklerinde olduğu gibi kelime grubu veya "taş boldı (10/4b), av avladı (10/4b)" örneklerinde olduğu gibi cümle değerinde olan ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

3. Güzel Kokulu Bitkiler, bu bölümde 9 kavram verilmiştir. Bu kavramlardan sadece "yeşil ot (11/5a)" sıfat tamlaması söz dizimi alanında değerlendirilebilir.

4. Meyveler, bu bölümde 39 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan 8'i "keşi boynuzu (12/5b), kızıl erük (12/5b)" örneklerinde olduğu gibi kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

5. Ağaçlar, bu bölümde 17 kavram verilmiştir. Bu kavramlardan 7'si "yüzüm yaprağı (13/5b), kuru tirek (13/6a)" örneklerinde olduğu gibi kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

6. Hububatlar, bu bölümde 21 kavram verilmiştir ve söz dizimsel özellik taşımaz.

7. Yiyecekler, bu bölümde 46 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan 10'u "kamuş bal (15/6b), kuru incir (15/6b)" örneklerinde olduğu gibi kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

8. Evcil Hayvanlar, bu bölümde 18 kavram verilmiştir ancak kelime grubu olarak "şu şıgırı (16/7a, 17/7b)" iki kez tekrarlanmıştır ve söz dizimiyle ilgilidir.

9. Yabani Hayvanlar, bu bölümde 42 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan 7'si "tâzî it (18/7b), keyik şıgırı (18/7b)" örneklerinde olduğu gibi kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

⁴ Söz dizimiyle ilgili tek kelimelik kavramlar zaten aşağıda değerlendirildiği için bu istatistiklere dâhil edilmemiştir.

10. Binek Hayvanları, bu bölümde 25 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan 4'ü "*kara at (19/8a), sarı at (20/8b)*" örneklerinde olduğu gibi kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

11. Koşum Aletleri, bu bölümde 32 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan sadece 2'si "*temir kazuk (21/8b) ve çâdâr tiregi (21/9a)*" kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

12. Renkler, bu bölümde 17 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir ve verilen kavramlar söz dizimsel özellik taşımaz.

13. Sürüngeçler ve Böcekler, bu bölümde 22 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan sadece "*yir kanaç (22/9b)*" kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramdır.

14. Aletler, bu bölümde 89 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan sadece 9'u "*ip saracak (24/10a) ve kûmiş ayak (26/10b)*" kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

15. Savaş Aletleri, bu bölümde 34 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan sadece 7'si "*yay kabı (27/11a) ve yasıç ok (28/11b)*" kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

16. Kuşlar, bu bölümde 39 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan sadece 4'ü "*uçucu kuş (28/11b) ve karaca kaz (29/12a)*" kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır. Kavramlardan "*av avlamak (30/12a), yumurtka (29/12a)*" ise kuşlarla ilgili ama ekstra bilgi olarak değerlendirilebilir.

17. Giyim Eşyaları, bu bölümde 33 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir ve verilen kavramlar söz dizimsel özellik taşımaz.

18. Vücut Organları, bu bölümde 79 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir ve verilen kavramlar söz dizimsel özellik taşımaz.

19. İnsanların Nitelikleri ve Renkleri, bu bölümde 58 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan sadece "*yol kesici (36/14b)*" kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

20. Türkçe Sayılar, bu bölümde 153 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu kavramlardan 29'u tek kelimedenden ibarettir. Geriye kalan 124'ü "*kırk beş (38/15b)*" örneğinde olduğu gibi sayı grubu veya "*yetmiş min (42/17a)*" örneğinde olduğu gibi sıfat tamlaması yapısında kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır. Sayıların tek kelimelerle, sıfat tamlamalarıyla ve sayı gruplarıyla karşılaştığı görülmektedir. Genellikle iki kelimelik grupların yanı sıra "*sekiz yüz min (43/17b)*" örneğinde olduğu gibi üç kelimelik gruplar da vardır.

21. Meslekler, bu bölümde 31 kavram verilmiştir. Bu kavramlardan sadece 3'ü "*baş yülütçi (44/18a)*" örneğinde olduğu gibi kelime grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

22. Türk Erkek Adları, bu bölümde 31 kavram verilmiştir ancak bunlardan bir kısmı aynı kelimenin farklı söyleniş biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bu erkek isimlerinden 12'si "*Taırbirmiş (45/18b)*, *Akbay (46/18b)*" örneklerinde olduğu gibi birleşik isim grubudur ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

23. Türk Kadın Adları, bu bölümde 7 kavram verilmiştir. Bu kadın isimlerinden yedisi de "*Gühârbay (46/19a)*, *Taılbay (46/19a)*" örneklerinde olduğu gibi birleşik isim grubu hüviyetindedir ve söz dizimi alanında değerlendirilebilecek kavramlardır.

24. Konuşma Cümleleri, bu bölümde 218 konuşma cümlesi verilmiştir. Madde başı olarak 118 madde olsa da bunlardan bir kısmı "sen kişilargâ yıştır sen, bizgâ yıştırmes sen" (60/23a) ve "*şık ket (61/23b)*" örneğinde olduğu gibi sıralı cümle olarak değerlendirilebilir. Bu noktadan bakınca sözlükte verilen cümle sayısını artırmak da mümkündür. Bu cümlelerden bir kısmı "*kaşma (49/20a)*, *ket (50/20a)*, *bar (50/20a)*" örneklerinde olduğu gibi tek kelimelik emir cümlesidir. Madde başı olarak konuşma cümleleri arasında verilen bazı kavramlar "*biraz (52/20b)*, *kerşek (52/20b)*, *yalğan (52/20b)*, *haşan (61/23a)*, *hiç (64/24a)*" örneğinde olduğu gibi aslında bağlama uygun olarak cümle şeklinde değerlendirilebilecek kavramlardır. Bazı madde başı kavramlar bu bölümde yer almasına rağmen "*erdem (53/21a)*, *erdem iyesi, yas (53/21a)*, *erdem (53/21a)*, *borç (54/21a)*, *bitik (54/21a)*, *tahta (54/21a)*" örneklerinde olduğu gibi cümle özelliği taşımaz. Bu nedenle aşağıda söz dizimi incelemesinde değerlendirilmemiştir.

Eserin örnek konuşma cümleleri bölümü haricinde de "*beri bak (5/3b)*, *anda bak (6/3b)*, *budur (7/3b)*, *yağış bak (7/3b)*, *yağış işle (7/3b)*, *taş boldı (10/4b)*, *kemişti (10/4b)*, *avladı (10/4b)*, *av avladı (10/4b)*, *ye (14/6b)*, *iş (14/6b)*, *şay (43/17b)*, *şayınız (43/17b)*, *şağışla (43/17b)*" gibi madde başı olarak cümleler verilmiştir. Burada verilen cümlelerle beraber aslında *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye*'de 232 cümle verildiğini söylemek gerekir. Belki bunlara soru ifadeleri de eklenebilir, bu durumda sayı daha da artabilir.

Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'de, günümüz sözlükçülük anlayışından farklı olarak kelimelerin çekim eki almış biçimlerine de rastlanmaktadır. Bilindiği gibi kelimenin çekim eki almış biçimi daha çok söz diziminde ortaya çıkan biçimlerdir. Dil bilim çalışmalarında sözlük birim/sözcük biçim ayrımı vardır. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye* yazarının sözlük birimler dışında sözcük biçimleri de sözlüğe aldığı ve sözlük birim gibi kabul ederek Türkçe karşılıklarını verdiği görülmektedir. Bu söz varlıkları: "*ferişteler (2/2a)*, *dibi (4/3a)*, *arında (5/3a)*, *arınça (5/3b)*, *maña (5/3b)*, *saña (5/3b)*, *anlar (6/3b)*, *bular (6/3b)*, *munda. (7/3b)*, *anda (7/3b)*, *budur (7/3b)*, *bişmiş (9/4b)*, *yeşekler (18/7b)*, *(19/8a)*, *ağlar (19/8a)*, *develer (19/8a)*, *kağırlar (19/8a)*, *boyu (32/13a)*, *barmaklar (33/13a)*, *minler (43/17b)*, *yüzler (43/17b)*, *şayınız (43/17b)*.

Çekim eki almış veya çekimli halleriyle verilen kelimelerden bir kısmı: "*Kaçmas (45/18b)*, *Korkmas (45/18b)*, *Ölmes (45/18b)*, *Kayıtmas (45/18b)*, *Kıymas (45/18b)*, *Aytmış (45/18b)*, *Canım (45/18b)*, *Kanım (45/18b)*, *Kanım (45/18b)*, *Ürkmes (45/18b)*, *Toktumış (45/18b)*, *Toktımış (45/18b)*, *Kayıt (45/18b)*, *Sançar (46/18b)*" örneklerinde olduğu gibi erkek adı ve "*Verdiğin (46/19a)*" örneğinde olduğu gibi kadın adı ve özel isimdir. Burada sıfat fiil eklerinin kalıplaşmasını da dikkate almak gerekir.

Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'de birleşik kelime özelliği taşımayan veya sadece kelime grubu olarak değerlendirebileceğimiz dil unsurlarının madde başı olarak konulduğu görülmektedir. Söz dizimi açısından sınıflandırmak gerekirse bu söz varlıkları şöyledir:

İsim Tamlaması Biçiminde Olan Söz Varlıkları

İsim tamlaması şeklinde olan söz varlıklarını incelediğimiz zaman "temir gâzık (2/2a), ağaç çanak (26/10b), kümiş ayak (26/10b), kumüş ayak (26/10b), altın ayak (26/10b), altın ayak (26/10b), ağaç çanak (26/10b), temir kazuk (21/8b), temür kömlek (27/11a), demür kömlek (27/11a)" örneklerinde olduğu gibi bazı kaynaklarda takısız isim tamlaması şeklinde verilen tamlama kuruluşunda olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili çeşitli görüş ve tartışmalar vardır. Pekacar-Tokyürek (2014), konuyu tarihi ve çağdaş Türk lehçelerini de inceleyerek ele almış ve bu tür tamlamalarla ilgili dilcilerin görüşlerini ortaya koymuştur. Aslında bu tür tamlamaların çıkışları itibarıyla birer sıfat tamlaması olduğu doğrudur ancak günümüzde sıfat olma vasıflarını tam olarak korudukları da söylenemez. Özellikle sıfatların doğada bulunmama, doğada bulunanların vasfı olma özelliği de bu yapılarda birinci unsurun isim olduklarını düşündürmektedir yani art zamanlı incelemeyle eş zamanlı inceleme bakımından sonuç farklılık arz etmektedir. Balyemez, araştırmacılar arasında birlik olmadığını belirterek örneklerin gruplandırılması, her grubun kendi içinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (2018, 229) İsim tamlamalarının bazısının "şabâh yel (2/2a), şurûf yel (2/2a), kâmuş bal (15/6b), kuyruk yağ (15/6b), kâmuş şü (8/4a), iş yağ (15/6b), keyik şığır (18/7b), yabân yeşek (18/7b), yabân şığır (18/8a), şerû baş (28/11a), yol kesici (36/13b), yemiş şatıcı (44/18a), baş yülütçi (44/18a), kuyru şü (8/4a)" örneklerinde olduğu gibi belirtisiz isim tamlaması şeklinde olup tamlanan unsurunda iyelik ekinin kullanılmadığı görülmektedir. Geriye kalan isim tamlamalarının "tağ dibi (3/2b), kumüş paresi (4/3a), gülâf şuyı (8/4a), şeker şuyı (8/4a), kâmuş şuyı (8/4a), leymü şuyı (8/4a), yüzüm şuyı (8/4a), yamğur şuyı (8/4a), teñiz şuyı (8/4a), tiñiz şuyı (8/4a), karbus şuyı (9/4b), keşi boynuzı (12/5b), keşi boynuzı (12/5b), yüzüm yaprağı (13/5b), hûrma ağacı (13/6a), koz işi (15/6b), şü şığırı (16/7a), yabân şığırı (18/7b), yabân eşegi (19/7b), çâdâr tiregi (21/8b), bal avası (25/10a), yay kabı (27/11a), kayın ağaşı (28/11b), şam ağaşı (28/11b), deve kuşu (28/11b), şü kuşu (29/12a)" örneklerinde olduğu gibi belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulduğu görülmektedir.

Sıfat Tamlaması Biçiminde Olan Söz Varlıkları

Sıfat tamlaması şeklinde verilen söz varlıklarının farklı sıfatlarla kurulduğu görülmektedir.

a. Renk sıfatları: "kara yarmuk (4/3a), ak muk (8/4a), yeşil ot (11/5a), kızıl erük (12/5b), kara erük (12/5b), şarı erük (12/5b), yeşil karbus (12/5b), şarı kavun (12/5b), ak bal (15/6b), kara bal (15/6b), şarı yağ (16/7a), kara at (19/8a), yeşil at (20/8b), şarı at (20/8b), kızıl at (20/8b), karaca kaz (29/12a)" örneklerinde olduğu gibi önüne geldiği ismin rengini bildiren renk sıfatlarıyla kurulu olduğu görülmektedir.

b. Durum sıfatları: Bazı sıfat tamlamalarının "ulu tağ (4/3a), taşlu yir (4/3a), zerken hocâ (43/17b), taşlu yer (4/3a), kiçkez tağ (4/3a), yazı yir (4/3a), dirler şü (7/3b), tahtı teñiz (8/4a), açi teñiz (8/4a), açi tiñiz (8/4a), tahtı şü (8/4a), açi şü (8/4b), tuzlu şü (8/4b), tuzlu şü (8/4b), tahtı yağurt (9/4b), ekşi yağurt (9/4b), sağ kol (9/4b), şol kol (9/4b), orta boyıl (10/4b), ulu tirek (13/5b), kiçkez tirek (13/6a), yaşlu tirek (13/6a), yapraklı tirek (13/6a), kuru tirek (13/6a), kuru yet (15/6b), kuru yüzüm (15/6b), kuru incir (15/6b), kuru hûrma (15/6b), yir kanaş (22/8b), tüme yine (24/10a), uçucu kuş (28/11b), ulu tiş (32/13a)" örneklerinde olduğu gibi durum sıfatlarıyla teşkil edildiği görülmektedir.

c. Sayı sıfatları: Bazı sıfat tamlamalarının "yeki yüz (41/16b), üş yüz (41/16b), dört yüz (41/16b), beş yüz (41/16b), altı yüz (41/16b), yeti yüz (41/16b), sekiz yüz (41/16b), takuz yüz (41/16b), yeki min (41/16b), üş min (42/17a), dört min (42/17a), beş bin (42/17a), altı min (42/17a), yeti min (42/17a), sekiz min (42/17a), takuz min (42/17a), van min (42/17a), yigirmi min (42/17a), otuz min (42/17a), kırk min (42/17a), yelli min (42/17a), altmış min (42/17a), yetmiş min (42/17a), seksen min (42/17b), tokşan min (42/17b), yüz

min (43/17b)" örneklerinde olduğu gibi sayı sıfatlarıyla kurulduğu ve bu sayı sıfatlarının tek kelimelik sayılar olduğu görülmektedir. Diğer sayı sıfatlarının "*van bir min (42/17a), van yeki bin. (42/17a), van üç min (42/17a), van dört min (42/17a), van beş min (42/17a), van altı min (42/17a), van yeti min (42/17a), van sekiz min (42/17a), van takuz min (42/17a), yeki yüz min (43/17b), üç yüz min (43/17b), dört yüz min (43/17b), beş yüz min (43/17b), altı yüz min (43/17b), yeti yüz min (43/17b), sekiz yüz min (43/17b), takuz yüz min (43/17b)*" örneklerinde olduğu gibi sıfat unsurunun ya başka bir sayı sıfatı tamlaması olduğu yada sayı grubu olduğu dolayısıyla tamlayan unsurun birden fazla kelimeden meydana geldiği görülmektedir.

Tekrar Grubu Biçiminde Olan Söz Varlıkları

Sözlük'te sadece "*şayır şimen (4/3a), toz toprak (4/3a), av avlamak (30/12a)*" gibi tekrar gruplarının olduğu tespit edilmiştir. Konuşma cümleleri bölümünde verilen cümlelerde de farklı tekrar gruplarının olduğu görülmektedir ancak bu kısmın sadece cümle düzeyinde incelenmiştir.

Cümle Biçiminde Olan Söz Varlıkları

Sözlük kısmında "*yev yüksek (5/3a), beri bak (5/3b), anda bak (6/3b), yahşı bak (7/3b), yahşı işle (7/3b), av avladı (10/4b), taş boldı (10/4b)*" gibi cümle kuruluşunda söz varlıklarının olduğu tespit edilmiştir.

Edat Grubu Biçiminde Olan Söz Varlıkları

Sözlük'te "*menim bile (6/3b), menüm bile (6/3b), senü bile (6/3b), anu bile (6/3b), bizim bile (6/3b), bizüm bile (6/3b), sizin bile (6/3b), sizün bile (6/3b), anlar bile (6/3b)*" örneklerinde olduğu gibi zamir + edat= edat grubu şeklinde söz varlıkları görülmektedir ve hepsinin "*bile*" edatıyla kurulduğu görülmektedir. Edat gruplarının zamir + edat, zamir + ilgi eki + edat veya zamir + yükleme eki + zamir kuruluşunda olduğu yani aynı edatın zamirlerle üç farklı şekilde bağlanış sergilediği dikkat çekmektedir.

Sıfat Fiil Grubu Biçiminde Olan Söz Varlıkları

Bu kategoride sadece "*ip saracak (24/10a)*" örneği tespit edilmiş olup burada aslında "*ip saracak alet*" gibi yapıdan bir kaynaşma, kalıplaşmanın olduğundan bahsedilebilir.

Sayı Grubu Biçiminde Olan Söz Varlıkları

Sözlük'te madde başı olarak "*van bir (38/14b), van yeki (38/14b), van üç (38/14b), van dört (38/15a), van beş (38/15a), van altı (38/15a), van yeti (38/15a), van sekiz (38/15a), van takuz (38/15a), yegirmi bir (38/15a), yegirmi yeki (38/15a), yegirmi üç (38/15a), yegirmi dört (38/15a), yegirmi beş (38/15a), yegirmi altı (38/15a), yegirmi yeti (38/15a), yegirmi sekiz (38/15a), yegirmi takuz (38/15a), otuz bir (38/15a), otuz yeki (38/15a), otuz üç (38/15a), otuz dört (38/15a), otuz beş (39/15a), otuz altı (39/15a), otuz yeti (39/15b), otuz sekiz (39/15b), otuz takuz (39/15b), kırk bir (39/15b), kırk yeki (39/15b), kırk üç (39/15b), kırk dört (39/15b), kırk beş (39/15b), kırk altı (39/15b), kırk yeti (39/15b), kırk sekiz (39/15b), kırk takuz (39/15b), yelli bir (39/15b), yelli eki (39/15b), yelli üç (39/15b), yelli dört (39/15b), yelli beş (39/15b), yelli altı (39/15b), yelli yeti (39/15b), yelli sekiz (39/15b), yelli takuz (39/15b), altmış bir (40/16a), altmış yeki (40/16a), altmış üç (40/16a), altmış dört (40/16a), altmış beş (40/16a), altmış altı (40/16a), altmış yeti (40/16a), altmış sekiz (40/16a), altmış takuz (40/16a), yetmiş bir (40/16a), yetmiş yeki (40/16a), yetmiş üç (40/16a), yetmiş dört (40/16a), yetmiş beş (40/16a), yetmiş altı (40/16a), yetmiş yeti (40/16a), yetmiş sekiz (40/16a), seksen bir (40/16a), seksen yeki (40/16a), seksen üç (40/16a), seksen dört (40/16a), seksen beş (40/16b), seksen altı (41/16b), seksen yeti (41/16b), seksen sekiz (41/16b), seksen takuz (41/16b), tokşan bir (41/16b), tokşan yeki (41/16b), tokşan üç (41/16b), tokşan dört (41/16b), tokşan beş*"

(41/16b), *toğşan altı* (41/16b), *toğşan yeti* (41/16b), *toğşan sekiz* (41/16b), *toğşan takuz* (41/16b)" örneklerinde olduğu gibi ara sayıların verildiği görülmüştür.

Birleşik İsim Grubu Biçiminde Olan Söz Varlıkları

Kelime grubu şeklinde verilen isimlerden bazıları özel isimdir ve birleşik isim grubu olarak değerlendirilmiştir. *"Karakaş (45/18b), Karaköz (45/18b), Alagöz (45/18b), Tañrıberdi (45/18b), Tañrıbirmiş (45/18b), Akbay (46/18b), Akbars (46/18b), Baybars (46/18b), Cânberdi (46/18b), Cânkılıç (46/18b)"* gibi erkek adları ve *"Konakbay (46/19a), Severbay (46/19a), İnçibay (46/19a), Gühârbay (46/19a), Tañlıbay (46/19a), Cânsever (46/19a), Verdikan (46/19a)"* gibi özel isimlerden bir kısmı Türk kadın isimleri birleşik isim grubu biçiminde olan söz varlıklarıdır.

Birleşik Fiil Kuruluşundaki Söz Varlıkları

Sözlük'te madde başı olarak cümle biçiminde verilen *"av avladı (10/4b), taş boldı (10/4b)"* örnekleri aynı zamanda isim + fiil şeklinde tertip edilmiş birer birleşik fiildir.

Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'de Verilen Cümleler Üzerine

Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'nin 24. faslı sözlerin terkihi veya mürekkep sözler anlamına gelen *"terkîbü'l-keâm ev kelâmü mürekkeb"* (19a) adını taşımaktadır. Bu bölüm eserin konuşma kılavuzudur. Eserde 220 kısa cümle ve anlamları verilmiştir, eser bu yönüyle diğer sözlük ve gramerlerden farklıdır (Ercilasun, 2004,394). Eserin 24. bölümünde (19a-24a) konuşma cümleleri yer almaktadır. Bu cümlelerin kimi zaman karşılıklı soru cevap biçiminde diyaloglar kimi zaman da emir cümleleri olduğu görülmektedir. Bu bölüm o dönem Kıpçak Türkçesinin konuşma dilinin aydınlatılması için önemlidir (Argunşah, 2013,287). Bu bağlamda *"kerşek (52/20b), yalğan (52/20b)"* gibi madde başı kelimeler örnek verilebilir. Bu kelimeler yerine göre tek bir sözlükbirim olarak da değerlendirilebilir ancak bağlamda bir cevap olarak cümle değerinde oldukları görülmektedir.

Bu çalışmada asıl üzerinde durmak istediğimiz ve yabancılara Türkçe öğretimi açısından değerlendireceğimiz kısım yazarın Konuşma Cümleleri bölümünde verdiği örnek cümlelerdir. Bu örneklerden büyük bir kısmı cümle değerindedir yani yüklem olan bir kelime veya yüklemi olan birkaç kelimelik cümlelerdir. *"kaşma (49/20a), ket (50/20a), bar (50/20a)"* örneklerinde olduğu gibi tek kelimelik cümlelerin yanı sıra *"sen Türkişe bilür mi sen (46/19a), evet bilür men (46/19a)"* örneklerinde olduğu gibi birden fazla kelimeden oluşmuş cümlelerdir.

Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'deki cümleler incelendiğinde günlük yaşamı idame ettirecek, günlük yaşam ihtiyaçlarını karşılayacak basit ve temel düzeyde cümleler olduğu görülmektedir. Bu cümlelerden bazısının mükaleme usulü karşılıklı konuşma, soru-cevap şeklinde olduğu görülmektedir:

"- sen Türkişe bilür mi sen (46/19a) / - evet bilür men (46/19a)"

"- sen kayısı şârdan sen (47/19a) / - men haleb şârdan men (47/19a)"

"- neşin (neşün) menden yeşitmes sen (49/20a) / - men senden yeşitir men (49/20a)"

"- sen begga ketmiş sen (50/20a) / - men begga ketmedim (ketmedüm) (50/20a)"

"- sende meste bar (53/21a) / - bar (53/21a)"

"- siz kayda keter siz (58/22b) / - kaydasa ketmes biz (58/22b)"

"- kayısı şârdan keldi sen (63/24a) / - halebten keldim (63/24a)"

"- neşin (neşün) taş eyledi sen (64/24a) / - hiç (64/24a)"

Bazı cümlelerin ise hem olumlu çekiminin hem olumsuz çekiminin veya olumlu şekliyle olumsuz şekliyle örneklerinin verildiği görülmektedir:

"sen tañrıdan kórķumas sen (47/19b) / sen tañrıdan kórķar sen (47/19b)
 "sen meni bilür sen (48/19b) / sen meni bilmes men (48/19b)"
 "men seni bilür men (48/19b) / men seni bilmes sen (51/20b)"
 "sen yalğançı sen (51/20b) / sen gerşek aytır sen (51/20b)"
 "tez kelme (55/21b) / tez ketme (55/21b)"
 "sen meni sever sen (56/21b) / sen meni sevmes sen (56/21b)"
 "siz teñizde ketersiz (58/22b) / biz teñizde ketmes biz: Biz denize gitmeyiz. (58/22b)"
 "beg seni sevmes (62/23b) / beg seni sever (62/23b)"
 "men seni kargışladım (kargışladım) (64/24a) / men algışladım (algışladım) (64/24a)"

Bazı cümlelerin yakın veya eşanlamlı cümleler olduğu ve farklı kullanımları ortaya koyduğu görülmektedir:

"sen neşin (neşün) maña aytur (aytır) sen muni kibik (47/19a) / neşin (neşün) muni kibik aytur (aytır) sen (47/19a)"
 "kelip ne yızder sen (47/19a) / ne yızder sen (48/19b)"
 "munda kel (48/19b) / kel kaçumda (48/19b) / kel benim (menüm) kaçumda (48/19b)"
 "kaçumda (kaçımda) kel seni konaklar men (52/20b) / kel men seni konaklar men (52/20b)"
 "menüm bile şavaşma (53/21a) / benimle (menümle) şalaşma (53/21a)"
 "neşin (neşün) meni söger sen (54/21a) / sen meni neşin (neşün) söger sen (47/19a)"
 "haşan kelmiş sen (55/21b) / haşan keldi sen (55/21b)"
 "sen döştüm sen (55/21b) / sen nökerim sen (55/21b)"
 "şapış şap (60/23a) / bar at mın şap (60/23a)"
 "sen şatın aldı sen saña donlar atlar (62/23b) / siz şatın (şatın) aldınız sizge atlar donlar (62/23b)"
 "seвле (62/24a) / sevilesene (63/24a)"
 "beri bak (5/3b) / anda bak (6/3b)"

Bazen aynı cümlelerin farklı şahıslarda çekimlendiği görülmektedir:

"sen tañrıdan kórķar sen (47/19b) / men tañrıdan kórķar men (48/19b)"
 "sen meni bilür sen (48/19b) / men seni bilür men (48/19b)"
 "sevledi (63/24a) / seveñiz (63/24a) / sevledik (63/24a)"

Bazı cümlelerde kişinin yapabileceği basit iş ve işlemler günlük gidişatla ilgili kullanımların olduğu görülmektedir. Genellikle özne yüklem dizilimindeki bu cümlelerin oldukça pratik kullanımlar olduğu ancak ikinci şahsa yönelik olduğu, kişinin kendini ifade etmek için bir kullanım olmadığı da görülmektedir: "sen kelir (kelür) sen (48/19b), sen vaynar sen (48/19b), sen tezletir (tezletür) sen (48/19b), sen aytır (aytır) sen (49/19b), sen yegirür sen (49/19b), sen vıyalır (vıyalur) sen (49/19b), sen yeşitir (yeşitür) sen (49/19b), sen yüzer sen (49/19b), sen külersen (49/19b), sen yığlar sen (49/20a), sen esirür (esürür) sen (49/20a), sen yeñdi sen (50/20a), sen yoksız sen (50/20a), sen hoşmuşsan (50/20a), sen haşta sen (50/20a), sen keter sen (50/20a), sen kelür sen (51/20a), sen şatın (şatın) alur (alır) sen (51/20a), sen aşar sen (51/20a), sen tilenir sen (52/20b), sen tanıklık (tanıklık) eyler sen (52/20b), sen ant işer sen (52/20b), ant işme (52/20b).

Bazı cümlelerin tek kelimelik emir cümlesi veya basit isim cümlesi olduğu görülmektedir:

"kaşma (49/20a), tezlet (50/20a), ket (50/20a), bar (50/20a), yazuktur (yazıktır) (52/20b), biraz (52/20b), sevin (sevün) (53/21a), yerin (53/21a), kel, yaz (54/21a), seвле (62/24a), sevilesene (63/24a), ye (14/6b), iş (14/6b), şay (43/17b), şayñız (43/17b)".

Yabancılar Türkçe öğretimi açısından düşünüldüğüne oldukça yararlı, kullanışlı bir konuşma kılavuzu olan bu bölüm aynı zamanda dönemin günlük yaşamına dair ipuçları ve bu yaşam döngüsünde yabancı birinin Türkçe konuşanları anlaması ve kendisini Türkçe konuşanlara anlatması esasına dayalı olarak tanzim edilmiştir ancak aynı olayın veya durumun farklı zaman ve kip ekleriyle ya da çekimlenmesiyle ilgili eksik kaldığı

görülmektedir. Bu noktadan bakıldığında yabancılara Türkçe öğretimi yöntem ve teknikleri açısından eksik görülebilir ancak ezberci bir yöntem kullanılarak en azından konuşulanların anlaşılabilceği bir örüntünün olduğu görülmektedir.

Bu cümlelerin dönemin şartları gereği elbette mektep medrese veya yabancılara Türkçe öğretimi alanında teknik ve mantıksal bir zeminin henüz olmadığı veya oturmadığı bir dönemde kapsamlı bir şekilde günlük yaşamı kuşatan cümlelerin olduğu da görülmektedir.

Avrupa Dil Portfolyosu kapsamında A1 seviyesinde yabancı dil öğrenenlerle ilgili "Konuştuğu kişilerin yavaş ve anlaşılır bir şekilde konuşması ve yardıma hazır olması halinde basit düzeyde iletişim kurabilir. / Somut gereksinimlerini karşılayabilmek adına bilinen, günlük ifadeleri ve çok temel deyimleri anlayabilir ve kullanabilir. / Kendini yada başkalarını tanıtabilir." A2 seviyesinde: "Basit bir dil kullanarak kendi özgeçmişi ve yakın çevresi hakkında bilgi verebilir ve anlık gereksinimleri karşılayabilir. / Kişisel, aile, alışveriş, iş ve yakın çevre ile ilgili konularda çok sık kullanılan temel deyimleri ve cümleleri anlayabilir. / Seyahatlerde, dilin konuşulduğu yerlerde karşılaşılabilecek çoğu durumların üstesinden gelebilir. Günlük yaşamda, işte yada okulda, sık karşılaştığı ve tanıdık olduğu konulara dayalı yazılı ve sözlü ifadeleri ana hatlarıyla anlayabilir." şeklinde belirlenen yeterliliklere cevap veren cümleler olduğu görülmektedir.⁵

Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'de Cümle Türleri

Bilindiği üzere dilcilerimiz arasında cümlelerin sınıflandırılmasıyla ilgili farklılıklar görülmektedir. Ergin (1998), Karahan (2004), Karaağaç (2012), Böler (2019), Özmen (2013) gibi dilcilerin söz dizimi kitaplarına bakıldığında özellikle isimlendirme ve sınıflandırma noktasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Delice (2012) ve Kerimoğlu (2007)'nda olduğu gibi Bu farklılıkları konu alan çalışmalar da vardır. Elbette her bir dilcinin kendi bilgi ve birikimi doğrultusunda konuya yaklaşımlarının farklılık arz etmesi doğal karşılanması gereken bir husustur. Burada hangi dilcinin hangi eksik veya fazlalıkla böyle bir yol ve yöneme başvurduğunu irdelemekten ziyade birinin isimlendirme sınıflandırmasını kendi çalışmalarımızda kullanmak da tercih edilebilir bir yoldur. Bu çalışmada Karaağaç (2012)'in sınıflandırması esas olarak alınmış ve Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye'deki cümle türleri incelenmiştir.

A. Eddüre'de Yapılarına Göre Cümleler

1. Basit Cümle

Sözlük'te geçen şu cümleler basit cümledir: "sen Türkişe bilür mi sen (46/19a), evet bilür men (46/19a), beri bak (47/19a), sen kıysı şârdan sen (47/19a), men haleb şârdan men (47/19a), kelip ne yizder sen (47/19a), meniki iş küç ber (47/19a), maña aytsana (47/19a), sen yaman kişi sen (47/19a), sen neşin (neşün) maña aytur (aytır) sen muni kibik (47/19a), neşin (neşün) muni kibik aytur (aytır) sen (47/19a), sen meni neşin (neşün) söger sen (47/19a), sen tañırdan korkumas sen (47/19b), sen tañırdan kırkar sen (47/19b), men tañırdan kırkar men (48/19b), sen muni kibik aytur (aytır) sen (48/19b), munda kel (48/19b), men tañırdan kırkar men (48/19b), sen muni kibik aytur (aytır) sen (48/19b), munda kel (48/19b), sen meni bilür sen (48/19b), sen meni bilmes sen (48/19b), men seni sever men (48/19b), ne yizder sen (48/19b), kel kaçumda (48/19b), kel menim (menüm) kaçumda (48/19b), sen kelir (kelür) sen (48/19b), sen vaynar sen (48/19b), sen

⁵<https://ingilizce-kursu.gen.tr/avrupa-dil-portfolyosu-nedir-nasil-kullanilir/> (Erişim Tarihi: 24.06.2021)
<https://www.erbakan.edu.tr/storage/images/departman/yabancidilleryuksekokulu/08%20Kas%C4%B1m%202016%20sonras%C4%B1/Avrupa%20Dil%20Portfolyosu%20yeni.pdf> (Erişim Tarihi: 24.06.2021)

tezletir (tezletür) sen (48/19b), sen aytır (aytur) sen (49/19b), sen yegirür sen (49/19b), sen vıyalır (vıyalur) sen (49/19b), sen yeşitir (yeşitür) sen (49/19b), sen yüzer sen (49/19b), sen külersen (49/19b), sen yığlar sen (49/20a), sen esirür (esürür) sen (49/20a), neşin (neşün) menden yeşitmes sen (49/20a), men senden yeşitir men (49/20a), yakın kelme (49/20a), kaşma (49/20a), sen begga ketmiş sen (50/20a), men begga ketmedim (ketmedüm) (50/20a), yalğan sevlme (50/20a), sen yahşı kişisen (50/20a), tezlet (50/20a), sen yeñdi sen (50/20a), ket (50/20a), bar (50/20a), sen yoksız sen (50/20a), sen hoşmuşsan (50/20a), sen haşta sen (50/20a), sen keter sen (50/20a), sen kelür sen (51/20a), sen şatın (şatın) alur (alır) sen (51/20a), sen aşar sen (51/20a), men aşmadum (aşmadım) (51/20b), kel benim (menüm) bile sevleş (51/20b), sen menden yegirme (51/20b), men seni bilmes sen (51/20b), sen yalğançı sen (51/20b), kerşek (52/20b), yalğan (52/20b), men seni sever men (52/20b), meni kemiş (52/20b), sen tilenir sen (52/20b), sen tanıkluk (tanıkluk) eyler sen (52/20b), sen ant işer sen (52/20b), ant işme (52/20b), yazuktur (yazuktur) (52/20b), biraz (52/20b), yev yakın (53/21a), sende meste bar (53/21a), bar (53/21a), sen yazmağa bilir (bilür) sen (53/21a), menüm bile şavaşma (53/21a), benimle (menümle) talaşma (53/21a), sevin (sevün) (53/21a), yerin (53/21a), yahşı kez (54/21a), neşin (neşün) meni söger sen (54/21a), men yemek yemedim (yemedüm) (54/21a), men işmek işmedim (işmedüm) (54/21a), sen neşin (neşün) ant işer sen (54/21b), senü kömülde ne bar (55/21b), ne alır (alır) men (55/21b), men öğrendim (öğrendüm) (55/21b), sen keldi sen (55/21b), haşan kelmiş sen (55/21b), haşan keldi sen (55/21b), tez kelme (55/21b), tez ketme (55/21b), sen döstüm sen (55/21b), sen nökerim sen (55/21b), sen meni sever sen (56/21b), sen meni sevmes sen (56/21b), yakın kel (56/21b), benim (menüm) bile yahşı kez (56/21b), sen bar tamâşâ eyle (56/21b), sen menden neşin (neşün) yeşitmes sen (56/21b), sen volturup lâf vurur sen (51/20b), anda bak (56/22a), sen tez kelmes sen (56/22a), sen kelğanda maña beyân bildir (56/22a), sen hocâm sen (57/22a), sakın unuţma (56/22a), kimseye aytma (56/22a), bey senden ne yızder (57/22a), men seni incittim (57/22a), men saña sevledim (sevledüm) (57/22a), sen incitmedi sen (57/22a), sen sevlmedi sen (57/22a), başa saña kim sevledi (57/22a), sen neşin (neşün) iş işemes sen (57/22a), sen yalğançı (57/22a), men seni yahşı bilür men (57/22a), ne bilür sen meni (57/22a), sen yahşı sen (57/22a), aş bişğanda koţarmek kerek sen (58/22b), sen ardımça yeber (58/22b), kimni yeberür biz (58/22b), siz kayda keter siz (58/22b), kaydasa ketmes biz (58/22b), barşañız keter siz berebâr (58/22b), siz barşañız kardaşlar siz (58/22b), siz teñizde ketersiz (58/22b), biz teñizde ketmes biz (58/22b), neşin (neşün) bizimle (bizümle) sevleşmes sen (59/22b), sen yağ kişisen (59/22b), kerekmes (59/22b), yegirmes (59/22b), degmes (59/22b), kelsene (59/22b), sen meni beğnmes sen (59/22b), sen ketğanda maña bildirmek kerek sen (59/22b), sen kimden vıyalır sen (59/23a), vıyalır siz (60/23a), vıyalma (59/23a), yamança tegil (60/23a), bizğa şeker iştirsene (60/23a), leymü keltirsene (60/23a), bu yahşı mudur (60/23a), şapış şap (60/23a), bar at min şap (60/23a), men at mindim şaptım (şaptım) (60/23a), haşan (61/23a), sen ketmedi sen (61/23a), men kimsene bilmes men (61/23b), biz kaydasa ketmedi biz (61/23a), sen kimni bilür (bilir) sen (61/23b), sen bukün ne yemek yedi sen (61/23b), sen munda kelsene (61/23b), kaz tavuk yedi sen (61/23b), bizğa yemek yedirsene (61/23b), yemek yeñız (61/23b), işmek işñız (62/23b), öğrenñız (62/23b), şok sevlme (62/23b), kişiler sevin yeşitme (62/23b), beg seni sevmes (62/23b), sen seviz yeşitmez sen (62/23b), biz şatın (şatın) almadık (62/23b), sevlmes (63/24a), beg seni sever (62/23b), sevin yeşit (62/23b), sevl (62/24a), sevlense (63/24a), sevledi (63/24a), sevlñız (63/24a), sevledik (63/24a), adı nedür (63/24a), kayısı şârdan keldi sen (63/24a), sen adımı neylersen (63/24a), adım Yünustur (63/24a), halebten keldim (63/24a), men bir işte keldim (keldüm) (63/24a), sen maña bildürsene (63/24a), meni kemiş (64/24a), neşin (neşün) taş eyledi sen (64/24a), ay kuţlı bolşun saña (64/24a), men seni karğışladım (karğışladım) (64/24a), men algışladım (algışladım) (64/24a), yıl kuţlı bolşun saña (64/24a), beri bak (5/3b), anda bak (6/3b), yahşı bak (7/3b), yahşı işle (7/3b),

taş boldı (10/4b), kemişti (10/4b), avladı (10/4b), av avladı (10/4b), ye (14/6b), iş (14/6b), şay (43/17b), şayñız (43/17b), siz şatın (şatın) aldñız sizge ağlar donlar (62/23b)".

2. Birleşik Cümle

a. Şartlı Birleşik Cümle

Sözlük'te şartlı birleşik cümle örneğine rastlanmamıştır.

b. İç İç Birleşik Cümle

Sözlük'te "*başa tañrıya şükür yeşimiz bitti, bitigimiz tükendi (64/24a)*" cümlesinin iç içe birleşik cümle olduğu görülmektedir.

c. Ki'li Birleşik Cümle

Sözlük'te ki'li birleşik cümle örneği yoktur.

3. Bağlı Cümle

a. Sıralı Bağlı Cümle

Sözlük'te "*bar, beg kolunu (kolını)öp (50/20a), yok, aytma (51/20b), kaçumda (kaçımda) kel, seni konaklar men (52/20b), kel, men seni konaklar men (52/20b), yegür, kel (53/21a), kel, maña bitik yaz (53/21a), kel, yaz (54/21a), kel, al (55/21b), kel, meniöp (55/21b), bar, şatın al (56/22a), bar, iş işle (58/22a), bar, bizğa yağışı yemek bişir (58/22a), senüki yev yakın yoksa yırak (59/22b), kel, cemege al (60/23a), kel, şeker iş (60/23a), şeker leymü şatın al, bizğa iştir (60/23a), sen kişilargä yıştır sen, bizğa yıştırmes sen (60/23a), men at mindim şaptım (şaptım) (60/23a), şık, ket (61/23b), ne yedi sen, maña aytsana (61/23b), yok, şaña bildürmes men (63/24a), sen şatın aldı sen, saña donlar ağlar (62/23b), başa tañrıya şükür yeşimiz bitti, bitigimiz tükendi (64/24a)*" cümleleri birden fazla yüklem bulundurmakta ve anlam veya kip-kışı ilişkisiyle birbirine bağlı görülmektedir.

b. Açıklamalı Bağlı Cümle

Bu tür cümleler, açıklayıcı bağlama edatlarıyla kurulan yapı olarak tanımlamaktadır (Karaağaç, 2012, 241). Sözlük'te bu tür cümlelerin olmadığı görülmektedir.

4. Eksiltili Cümle veya Söz Cümle

Sözlük'te "*kaysı bolsa (58/22b), hiç (64/24a)*" cümlelerinin eksiltili cümle olduğu görülmektedir.

B. Yüklemnin Türüne Göre Cümleler

1. Fiil Cümlesi

a. Geniş-Şimdiki Zaman Çekiminde Kurulan Cümleler

Sözlük'te verilen fiil cümlelerinin bir kısmının "*sen Türkişe bilür mi sen (46/19a), evet bilür men (46/19a), kelip ne yizder sen (47/19a), sen neşin (neşün) maña aytur (aytır) sen*

munu kibik (47/19a), neşin (neşün) munu kibik aytur (aytır) sen (47/19a), sen meni neşin (neşün) söger sen (47/19a), sen tañrıdan korkumas sen (47/19b), sen tañrıdan korkar sen (47/19b), men tañrıdan korkar men (48/19b), sen munu kibik aytur (aytır) sen (48/19b), sen meni bilür sen (48/19b), sen meni bilmes sen (48/19b), men seni bilür men (48/19b), men seni sever men (48/19b), ne yızder sen (48/19b), sen kelir (kelür) sen (48/19b), sen vaynar sen (48/19b), sen tezletir (tezletür) sen (48/19b), sen aytur (aytur) sen (49/19b), sen yegirür sen (49/19b), sen vıyalır (vıyalur) sen (49/19b), sen yeşitir (yeşitür) sen (49/19b), sen yüzer sen (49/19b), sen külersen (49/19b), sen yığlar sen (49/20a), sen esirür (esürür) sen (49/20a), neşin (neşün) menden yeşitmes sen (49/20a), men senden yeşitir men (49/20a), sen keter sen (50/20a), sen kelür sen (51/20a), sen şatun (şatın) alur (alır) sen (51/20a), sen aşar sen (51/20a), men seni bilmes sen (51/20b), kaşumda (kaşımnda) kel seni konaqlar men (52/20b), kel men seni konaqlar men (52/20b), men seni sever men (52/20b), sen tilenir sen (52/20b), sen tanıkluk (tanıkluk) eyler sen (52/20b), sen ant işer sen (52/20b), sen yazmağa bilir (bilür) sen (53/21a), neşin (neşün) meni söger sen (54/21a), sen neşin (neşün) ant işer sen (54/21b), ne alır (alır) men (55/21b), sen meni sever sen (56/21b), sen meni sevmes sen (56/21b), sen menden neşin (neşün) yeşitmes sen (56/21b), sen tez kelmes sen (56/22a), bey senden ne yızder (57/22a), sen neşin (neşün) iş işlemes sen (57/22a), men seni yahşı bilür men (57/22a), ne bilür sen meni (57/22a), kimni yeberür biz (58/22b), siz kayda keter siz (58/22b), kaydasa ketmes biz (58/22b), barşañız keter siz berebâr (58/22b), siz teñizde ketersiz (58/22b), biz teñizde ketmes biz (58/22b), neşin (neşün) bizimle (bizümle) sevlşmes sen (59/22b), kerekmes (59/22b), yegirmes (59/22b), degmes (59/22b), sen meni begenmes sen (59/22b), sen kimden vıyalır sen (59/23a), vıyalır siz (60/23a), sen kişilarğa yıştır sen bizğa yıştırmes sen (60/23a), men kimsene bilmes men (61/23b), sen kimni bilür (bilir) sen (61/23b), beg seni sevmes (62/23b), sen seviz yeşitmez sen (62/23b), sevlmes (63/24a), yok şaña bildürmes men (63/24a), beg seni sever (62/23b), sen adımı neylersen (63/24a), sen volturup lâf vurur sen (51/20b)" şeklinde olumlu veya olumsuz geniş-şimdiki zaman çekiminde oluşturulduğu tespit edilmiştir.

b.Geçmiş Zaman Çekiminde Kurulan Cümleler

Sözlük'te verilen cümlelerin bazısının "sen begğa ketmiş sen (50/20a), men aşmadum (aşmadım) (51/20b), haşan kelmiş sen (55/21b) " cümlelerinde olduğu gibi öğrenilen geçmiş zaman çekiminde bazısında da "men begğa ketmedim (ketmedüm) (50/20a), sen yeñdi sen (50/20a), men yemek yemedim (yemedüm) (54/21a), men işmek işmedim (işmedüm) (54/21a), men öğrendim (öğrendüm) (55/21b), sen keldi sen (55/21b), haşan keldi sen (55/21b), men seni incittim (57/22a), men saña sevledim (sevledüm) (57/22a), sen incitmedi sen (57/22a), sen sevlmedi sen (57/22a), başa saña kim sevledi (57/22a), men at mindim şaptım (şaptım) (60/23a), sen ketmedi sen (61/23a), biz kaydasa ketmedi biz (61/23a), sen bukün ne yemek yedi sen (61/23b), kaz tavuk yedi sen (61/23b), ne yedi sen maña aytsana (61/23b), biz şatın (şatın) almadık (62/23b), sen şatın aldı sen saña donlar atlar (62/23b), siz şatın (şatın) aldınız sizge atlar donlar (62/23b), sevledi (63/24a), sevledik (63/24a), kayısı şârdan keldi sen (63/24a), halebten keldim (63/24a), men bir işte keldim (keldüm) (63/24a), neşin (neşün) taş eyledi sen (64/24a), men seni karğışladım (karğışladım) (64/24a), men alğışladım (alğışladım) (64/24a), başa tañrıya şükür yeşimiz bitti bitigimiz tükendi (64/24a), taş boldı (10/4b), kemişti (10/4b), avladı (10/4b), av avladı (10/4b)" cümlelerinde olduğu gibi görülen geçmiş zaman çekiminde verildiği görülmektedir.

c. Emir-İstek Kipiyle Kurulan Cümleler

Sözlük'te emir-istek kipiyle verilen cümlelerin bazısının "beri bak (47/19a), meniki iş küç ber (47/19a), munda kel (48/19b), kel kaşumda (48/19b), kel benim (menüm) kaşumda (48/19b), yakın kelme (49/20a), kaşma (49/20a), yalğan sevlme (50/20a), tezlet

(50/20a), bar beg kolunu (kolunu) öp (50/20a), ket (50/20a), bar (50/20a), kel benim (menüm) bile seveleş (51/20b), yok, aytma (51/20b), sen menden yegirme (51/20b), kaçumda (kaçımda) kel seni konaklar men (52/20b), kel men seni konaklar men (52/20b), meni kemiş (52/20b), anı işme (52/20b), yegür kel (53/21a), kel maña bitik yaz (53/21a), menüm bile şavaşma (53/21a), benimle (menümle) talaşma (53/21a), sevin (sevin) (53/21a), yerin (53/21a), kel, yaz (54/21a), yahşı kez (54/21a), kel, al (55/21b), kel meni öp (55/21b), tez kelme (55/21b), tez ketme (55/21b), yakın kel (56/21b), benim (menüm) bile yahşı kez (56/21b), sen bar tamâşâ eyle (56/21b), anda bak (56/22a), bar şatın al (56/22a), sen kelğanda maña beyân bildir (56/22a), sakın unuṭma (56/22a), kimseye aytma (56/22a), bar iş işle (58/22a), bar bizğa yahşı yemek bişir (58/22a), sen ardımça yeber (58/22b), kel şeker iş (60/23a), şeker leymü şatın al bizğa iştir (60/23a), şapış şap (60/23a), bar at min şap (60/23a), şık ket (61/23b), şok sevlene (62/23b), kişiler sevin (62/23b), meni kemiş (64/24a), vıyalma (59/23a), kel cemege al (60/23a), sevin (62/23b), sevlene (62/24a), beri bak (5/3b), anda bak (6/3b), yahşı bak (7/3b), yahşı işle (7/3b), ye (14/6b), iş (14/6b), şay (43/17b), " şeklinde teklik ikinci şahsa yönelik olduğu, bazısında "yemek yeñüz (61/23b), işmek işñüz (62/23b), öğrenñüz (62/23b), seveñüz (63/24a), şayñüz (43/17b)," cümlelerinde olduğu gibi çokluk ikinci şahsa yönelik olduğu, bazısında da "ay kuṭlı bolşun saña (64/24a), yıl kuṭlı bolşun saña (64/24a)" cümlelerindeki gibi üçüncü şahsa yönelik olduğu görülmektedir.

d. Gereklilik Kipiyle Kurulan Cümleler

Sözlük'te "aş bişğanda koṭarmek kerek sen (58/22b), sen ketğanda maña bildirmek kerek sen (59/22b) cümlelerinin gereklik bildirdiği tespit edilmiştir.

e. Dilek Şart Kipiyle Kurulan Cümleler

Bazı cümlelerde de "bizğa şeker iştirsene (60/23a), leymü keltirsene (60/23a), sen munda kelsene (61/23b), ne yedi sen maña aytsana (61/23b), kayısı bolsa (58/22b), bizğa yemek yedirsene (61/23b), sevesene (63/24a), maña aytsana (47/19a), sen maña bildürsene (63/24a), kelsene (59/22b)" örneklerinde olduğu gibi şart ekiyle çekimlenmenin olduğu ancak istek ve şartın iç içe olduğu görülmektedir.

2. İsim Cümlesi

Bilindiği üzere isim ve isim soylu kelimeler tek başlarına yüklem olamaz, yüklem olabilmek için ek-fiile ihtiyaç duyar. Sözlük'te ek-fiil yardımıyla ek-fiilin şimdiki-geniş zamanıyla "sen kayısı şârdan sen (47/19a), men haleb şârdan men (47/19a), sen yaman kişi sen (47/19a), sen yahşı kişisen (50/20a), sen yoksız sen (50/20a), sen haşta sen (50/20a), yok, aytma (51/20b), sen yalğançı sen (51/20b), kerşek (52/20b), yalğan (52/20b), yazıktur (yazıktır) (52/20b), biraz (52/20b), yev yakın (53/21a), sende meste bar (53/21a), bar (53/21a), senü kömülde ne bar (55/21b), sen döstüm sen (55/21b), sen nökerim sen (55/21b), sen hocâm sen (57/22a), sen yalğançı (57/22a), sen yahşı sen (57/22a), siz barşañız kardaşlar siz (58/22b), sen yaḍ kişisen (59/22b), senüki yev yakın yoksa yırak (59/22b), yamança tegil (60/23a), bu yahşı midur (60/23a), haşan (61/23a), yok şaña bildürmes men (63/24a), adı nedür (63/24a), adım Yünustur (63/24a), hiç (64/24a)" şeklinde cümleler olduğu, "sen hoşmuşsan (50/20a)" cümlesinin ise ek-fiilin öğrenilen geçmiş zaman çekimiyle kurulduğu görülmektedir.

C. Yükleminin Yerine Göre Cümleler

1. Kurallı Cümle

Sözlük'te verilen cümlelerin genellikle kurallı cümle olduğu görülmektedir. Sözlük'te "sen Türkişe bilür mi sen (46/19a), evet bilür men (46/19a), beri bak (47/19a), sen kayısı şârdan sen (47/19a), men haleb şârdan men (47/19a), kelip ne yizder sen (47/19a),

meniki iş küç ber (47/19a), maña aytsana (47/19a), sen yaman kişi sen (47/19a), neşin (neşün) muni kibik aytur (aytır) sen (47/19a), sen meni neşin (neşün) söger sen (47/19a), sen tañrıdan qorqumas sen (47/19b), sen tañrıdan qorqar sen (47/19b), men tañrıdan qorqar men (48/19b), sen muni kibik aytur (aytır) sen (48/19b), munda kel (48/19b), sen meni bilür sen (48/19b), sen meni bilmes sen (48/19b), men seni bilür men (48/19b), men seni sever men (48/19b), ne yizder sen (48/19b), sen kelir (kelür) sen (48/19b), sen vaynar sen (48/19b), sen tezletir (tezletür) sen (48/19b), sen aytır (aytur) sen (49/19b), sen yegirür sen (49/19b), sen vıyalır (vıyalur) sen (49/19b), sen yeşitir (yeşitür) sen (49/19b), sen yüzer sen (49/19b), sen külersen (49/19b), sen yığlar sen (49/20a), sen esirür (esürür) sen (49/20a), neşin (neşün) menden yeşitmes sen (49/20a), men senden yeşitir men (49/20a), yakın kelme (49/20a), kaçma (49/20a), sen begğa ketmiş sen (50/20a), men begğa ketmedim (ketmedüm) (50/20a), yalğan sevlme (50/20a), sen yağışı kişisen (50/20a), tezlet (50/20a), sen yeñdi sen (50/20a), bar beg kolunu (kolını) öp (50/20a), ket (50/20a), bar (50/20a), sen yoksız sen (50/20a), sen hoşmuşsan (50/20a), sen haştı sen (50/20a), sen keter sen (50/20a), sen kelür sen (51/20a), sen şatın (şatın) alur (alır) sen (51/20a), sen aşar sen (51/20a), men aşmadım (aşmadım) (51/20b), kel benim (menüm) bile seleş (51/20b), yok, aytma (51/20b), sen menden yegirme (51/20b), men seni bilmes sen (51/20b), sen yalğançı sen (51/20b), kerşek (52/20b), yalğan (52/20b), katumda (katımda) kel seni konaklar men (52/20b), kel men seni konaklar men (52/20b), men seni sever men (52/20b), meni kemiş (52/20b), sen tilenir sen (52/20b), sen tanıklık (tanıklık) eyler sen (52/20b), sen ant işer sen (52/20b), ant işme (52/20b), yazuktur (yazıktır) (52/20b), biraz (52/20b), yegür kel (53/21a), yev yakın (53/21a), sende meste bar (53/21a), bar (53/21a), kel maña bitik yaz (53/21a), sen yazmağa bilür (bilür) sen (53/21a), menüm bile şavaşma (53/21a), benimle (menümle) talaşma (53/21a), sevin (sevin) (53/21a), yerin (53/21a), kel, yaz (54/21a), yağışı kez (54/21a), neşin (neşün) meni söger sen (54/21a), men yemek yemedim (yemedüm) (54/21a), men işmek işmedim (işmedüm) (54/21a), sen neşin (neşün) ant işer sen (54/21b), senü kömülde ne bar (55/21b), kel, al (55/21b), ne alır (alır) men (55/21b), men öğrendim (öğrendüm) (55/21b), sen keldi sen (55/21b), haşan kelmiş sen (55/21b), haşan keldi sen (55/21b), kel meni öp (55/21b), tez kelme (55/21b), tez ketme (55/21b), sen dostum sen (55/21b), sen nökerim sen (55/21b), sen meni sever sen (56/21b), sen meni sevmes sen (56/21b), yakın kel (56/21b), benim (menüm) bile yağışı kez (56/21b), sen bar tamâşâ eyle (56/21b), sen menden neşin (neşün) yeşitmes sen (56/21b), anda bak (56/22a), bar şatın al (56/22a), sen tez kelmes sen (56/22a), sen kelğanda maña beyân bildir (56/22a), sakın unuţma (56/22a), kimseye aytma (56/22a), bey senden ne yizder (57/22a), sen hocām sen (57/22a), men seni incittim (57/22a), men saña sevledim (sevledüm) (57/22a), sen incitmedi sen (57/22a), sen sevlmedi sen (57/22a), başa saña kim sevledi (57/22a), sen neşin (neşün) iş işemes sen (57/22a), sen yalğançı (57/22a), men seni yağışı bilür men (57/22a), ne bilür sen meni (57/22a), sen yağışı sen (57/22a), bar iş işle (58/22a), bar bizğa yağışı yemek bişir (58/22a), aş bişğanda koţarmek kerek sen (58/22b), sen ardımça yeber (58/22b), kimni yeberür biz (58/22b), kayısı bolsa (58/22b), siz kayda keter siz (58/22b), kaydasa ketmes biz (58/22b), siz barşañız kardaşlar siz (58/22b), siz teñizde ketersiz (58/22b), biz teñizde ketmes biz (58/22b), neşin (neşün) bizimle (bizümle) sevlşmes sen (59/22b), sen yağ kişisen (59/22b), kerekmes (59/22b), yegirmes (59/22b), degmes (59/22b), senüki yev yakın yoksa yırak (59/22b), kelsene (59/22b), sen meni begenmes sen (59/22b), sen ketğanda maña bildirmek kerek sen (59/22b), sen kimden vıyalır sen (59/23a), vıyalır siz (60/23a), vıyalma (59/23a), kel cemege al (60/23a), yamança tegil (60/23a), bizğa şeker iştirsene (60/23a), leymü keltirsene (60/23a), kel şeker iş (60/23a), sen vılturup lāf vurur sen (51/20b) şeker leymü şatın al bizğa iştir (60/23a), sen kişilargā yıştir sen bizğa yıştirmes sen (60/23a), bu yağışı mudur (60/23a), şapış şap (60/23a), bar at min şap (60/23a), men at mindim şaptım (şaptım) (60/23a), haşan (61/23a), sen ketmedi sen (61/23a), men kimsene bilmes men (61/23b), biz

kaydasa ketmedi biz (61/23a), şık ket (61/23b), sen kimni bilür (bilir) sen (61/23b), sen bukün ne yemek yedi sen (61/23b), sen munda kelsene (61/23b), kaz tavuk yedi sen (61/23b), ne yedi sen maña aytsana (61/23b), bizğa yemek yedirsene (61/23b), yemek yeñüz (61/23b), işmek işñüz (62/23b), öğrenñüz (62/23b), şok sevlene (62/23b), kişiler sevzin yeşitme (62/23b), beg seni sevmes (62/23b), sen seviz yeşitmez sen (62/23b), biz şatın (şatun) almadık (62/23b), sevlemes (63/24a), yok şaña bildürmes men (63/24a), beg seni sever (62/23b), sevizin yeşit (62/23b), sevlene (62/24a), sevlense (63/24a), sevledi (63/24a), sevlenez (63/24a), sevledik (63/24a), adı nedür (63/24a), kayısı şârdan keldi sen (63/24a), sen adımı neylersen (63/24a), adım Yünustur (63/24a), halebten keldim (63/24a), men bir işte keldim (keldüm) (63/24a), sen maña bildürsene (63/24a), meni kemiş (64/24a), (52/20b), neşin (neşün) taş eyledi sen (64/24a), hiç (64/24a), men seni karğısladım (karğısladum) (64/24a), men alğısladım (alğısladum) (64/24a), başa tañrıya şükür yeşimiz bitti bitigimiz tükendi (64/24a), beri bak (5/3b), anda bak (6/3b), yağış bak (7/3b), yağış işle (7/3b), taş boldı (10/4b), kemişti (10/4b), avladı (10/4b), av avladı (10/4b), ye (14/6b), iş (14/6b), şay (43/17b), şayñüz (43/17b)" cümleleri kurallı cümlelerdir.

2. Devrik Cümle

Sözlük'te "sen neşin (neşün) maña aytur (aytır) sen muni kibik (47/19a), kel kaçumda (48/19b), kel benim (menüm) kaçumda (48/19b), barşañız keter siz berebâr (58/22b), sen şatın aldı sen şaña donlar aılar (62/23b), siz şatın (şatun) aldınız sizge aılar donlar (62/23b), ay kuşlı bolşun şaña (64/24a), yıl kuşlı bolşun şaña (64/24a)" örneklerinde olduğu gibi kuralızsız fiil cümleleri vardır.

D. Anlamına Göre Cümleler

1. Olumlu Cümle

Sözlük'te "men haleb şârdan men (47/19a), sen yaman kişi sen (47/19a), sen yağış kişisen (50/20a), sen yalğançı sen (51/20b), kerşek (52/20b), yalğan (52/20b), yazuktur (yazıktır) (52/20b), biraz (52/20b), yev yakın (53/21a), sen haştâ sen (50/20a), sende meste bar (53/21a), bar (53/21a), sen hocâm sen (57/22a), sen yağış sen (57/22a), sen döstüm sen (55/21b), sen nökerim sen (55/21b), sen yalğançı (57/22a), siz barşañız kardaşlar siz (58/22b), sen yağı kişisen (59/22b), senüki yev yakın yoksa yırak (59/22b), adım Yünustur (63/24a), hiç (64/24a), sen hoşmuşsan (50/20a)" örneklerinde olduğu gibi olumlu isim cümleleri vardır. Sözlük'te "beri bak (47/19a), evet bilür men (46/19a), meniki iş küç ber (47/19a), maña aytsana (47/19a), sen tañrıdan korkar sen (47/19b), men tañrıdan korkar men (48/19b), sen muni kibik aytur (aytır) sen (48/19b), munda kel (48/19b), sen meni bilür sen (48/19b), men seni bilür men (48/19b), men seni sever men (48/19b), kel kaçumda (48/19b), kel benim (menüm) kaçumda (48/19b), sen kelir (kelür) sen (48/19b), sen vaynar sen (48/19b), sen tezletir (tezletür) sen (48/19b), sen aytır (aytır) sen (49/19b), sen yegirür sen (49/19b), sen vıyalır (vıyalur) sen (49/19b), sen yeşitir (yeşitür) sen (49/19b), sen yüzer sen (49/19b), sen külersen (49/19b), sen yığlar sen (49/20a), sen esirür (esürür) sen (49/20a), men senden yeşitir men (49/20a), sen begğa ketmiş sen (50/20a), tezlet (50/20a), sen yeñdi sen (50/20a), bar beg kolunu (kolını) öp (50/20a), ket (50/20a), bar (50/20a), sen yoksız sen (50/20a), sen hoşmuşsan (50/20a), sen haştâ sen (50/20a), sen keter sen (50/20a), sen kelür sen (51/20a), sen şatın (şatun) alur (alır) sen (51/20a), sen aşar sen (51/20a), kel benim (menüm) bile sevlüş (51/20b), kaçumda (kaçımda) kel seni konaklar men (52/20b), kel men seni konaklar men (52/20b), men seni sever men (52/20b), meni kemiş (52/20b), sen tilenir sen (52/20b), sen tañıklık (tañıklık) eyler sen (52/20b), sen ant işer sen (52/20b), yegür kel (53/21a), kel maña bitik yaz (53/21a), sen yazmağa bilür (bilür) sen (53/21a), sevin (sevin) (53/21a), yerin (53/21a), kel, yaz (54/21a), yağış kez (54/21a), kel, al (55/21b), men öğrendim (öğrendüm) (55/21b),

sen keldi sen (55/21b), kel meni öp (55/21b), sen meni sever sen (56/21b), yakın kel (56/21b), benim (menüm) bile yahşi kez (56/21b), sen bar tamâşâ eyle (56/21b), anda bak (56/22a), bar şatın al (56/22a), sen kelğanda maña beyân bildir (56/22a), sen volturup lâf vurur sen (51/20b) men seni incittim (57/22a), men saña sevledim (sevledüm) (57/22a), men seni yahşi bilür men (57/22a), bar iş işle (58/22a), bar bizğa yahşi yemek bişir (58/22a), aş bişğanda kôarmek kerek sen (58/22b), sen ardımça yeber (58/22b), kayısı bolsa (58/22b), barşañız keter siz berebâr (58/22b), siz teñizde keter siz (58/22b), kelsene (59/22b), sen kimden vıyalır sen (59/23a), vıyalır siz (60/23a), kel cemege al (60/23a), bizğa şeker iştirsene (60/23a), leymü keltirsene (60/23a), kel şeker iş (60/23a), şeker leymü şatın al bizğa iştir (60/23a), sen kişilargâ yıştır sen bizğa yıştırmas sen (60/23a), şapış şap (60/23a), bar at min şap (60/23a), men at mindim şaptım (şaptım) (60/23a), şık ket (61/23b), sen munda kelsene (61/23b), kaz tavuk yedi sen (61/23b), ne yedi sen maña aysana (61/23b), bizğa yemek yedirsene (61/23b), yemek yeñiz (61/23b), işmek işñiz (62/23b), öğrenñiz (62/23b), beg seni sever (62/23b), sevin yeşit (62/23b), sen şatın aldı sen saña donlar atlar (62/23b), siz şatın (şatın) aldñız sizge atlar donlar (62/23b), seyle (62/24a), seylesene (63/24a), seyledi (63/24a), seyleñiz (63/24a), seyledik (63/24a), halebten keldim (63/24a), men bir işte keldim (keldüm) (63/24a), sen maña bildürsene (63/24a), meni kemiş (64/24a), (52/20b), ay kuñlı bolşun saña (64/24a), men seni kargışladım (kargışladım) (64/24a), men alğışladım (alğışladım) (64/24a), yıl kuñlı bolşun saña (64/24a), başa tañrıya şükür yeşimiz bitti bitigimiz tükendi (64/24a), beri bak (5/3b), anda bak (6/3b), yahşi bak (7/3b), yahşi işle (7/3b), taş boldı (10/4b), kemişti (10/4b), sen ketğanda maña bildirmek kerek sen (59/22b), avladı (10/4b), av avladı (10/4b), ye (14/6b), iş (14/6b), şay (43/17b), şayñız (43/17b)" cümleleri ise olumlu fiil cümlesidir. Cümlelerin bir kısmı emir-istek ve gereklilik bildirirken bir kısmı çeşitli zaman ekleriyle çekimlenmiş bir işin yapılmakta olduğunu, yapılacağını veya yapılmış olduğunu bildirmektedir.

2. Olumsuz Cümle

Sözlük'te "sen tañrıdan kôrkumas sen (47/19b), sen meni bilmes sen (48/19b), neşin (neşün) menden yeşitmes sen (49/20a), yakın kelme (49/20a), kaçma (49/20a), men begğa ketmedim (ketmedüm) (50/20a), yalğan sevlme (50/20a), men aşmadım (aşmadım) (51/20b), yok, aytma (51/20b), sen menden yegirme (51/20b), men seni bilmes sen (51/20b), anş işme (52/20b), menüm bile şavaşma (53/21a), benimle (menümle) talaşma (53/21a), men yemek yemedim (yemedüm) (54/21a), men işmek işmedim (işmedüm) (54/21a), tez kelme (55/21b), tez ketme (55/21b), sen meni sevmes sen (56/21b), sen tez kelmes sen (56/22a), sakın unuñma (56/22a), kimseye aytma (56/22a), sen incitmedi sen (57/22a), sen sevlmedi sen (57/22a), kaydasa ketmes biz (58/22b), biz teñizde ketmes biz (58/22b), kerekmes (59/22b), yegirmes (59/22b), degmes (59/22b), sen meni beğenmes sen (59/22b), vıyalma (59/23a), yamañça tegil (60/23a), sen kişilargâ yıştır sen bizğa yıştırmas sen (60/23a), sen ketmedi sen (61/23a), men kimsene bilmes men (61/23b), biz kaydasa ketmedi biz (61/23a), şok sevlme (62/23b), kişiler sevin yeşitme (62/23b), beg seni sevmes (62/23b), sen sevin yeşitmez sen (62/23b), biz şatın (şatın) almadık (62/23b), sevlmes (63/24a), yok şaña bildürmes men (63/24a)" örneklerindeki gibi "-mA/-mAs ekleriyle olumsuzluk bildiren olumsuz fiil cümlelerinin yanında "yok, aytma (51/20b), sen yoksız sen (50/20a), yamañça tegil (60/23a)" örneklerinde olduğu gibi olumsuz isim cümleleri de vardır.

3. Soru Cümlesi

Sözlük'te "sen Türkişe bilür mi sen (46/19a), bu yahşi midur (60/23a)" cümlelerinde olduğu gibi soru edatıyla soru anlamının sağlandığı soru cümlesinin yanında "sen kayısı şârdan sen (47/19a), kayısı şârdan keldi sen (63/24a)," cümlelerinde olduğu gibi soru sıfatıyla oluşturulan soru cümleleri, "kelip ne yizder sen (47/19a), sen adıñı neylersen

(63/24a), ne yizder sen (48/19b), senü kömülde ne bar (55/21b), ne alır (alır) men (55/21b), bey senden ne yizder (57/22a), başa saña kim sevledi (57/22a), kimni yeberür biz (58/22b), siz kayda keter siz (58/22b), sen kimni bilür (bilir) sen (61/23b), sen bukün ne yemek yedi sen (61/23b), ne yedi sen maña aytsana (61/23b), adı nedür (63/24a)" cümlelerinde olduğu gibi soru anlamının soru zamirleriyle sağlandığı soru cümleleri, "sen neşin (neşün) maña aytur (aytır) sen muni kibik (47/19a), neşin (neşün) muni kibik aytur (aytır) sen (47/19a), sen meni neşin (neşün) söger sen (47/19a), neşin (neşün) menden yeşitmes sen (49/20a), neşin (neşün) meni söger sen (54/21a), sen neşin (neşün) ant işer sen (54/21b), haşan kelmiş sen (55/21b), haşan keldi sen (55/21b), sen menden neşin (neşün) yeşitmes sen (56/21b), sen neşin (neşün) iş işemes sen (57/22a), ne bilür sen meni (57/22a), neşin (neşün) bizimle (bizümle) seleşmes sen (59/22b), haşan (61/23a), neşin (neşün) taş eyledi sen (64/24a)." cümlelerinde olduğu gibi soru anlamının soru zarflarıyla sağlandığı soru cümleleri bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye*'de verilen söz varlıklarından söz dizimini ilgilendiren unsurlar değerlendirilmiştir. Eserde madde başı olarak farklı kelime gruplarına örnek teşkil edecek söz varlıkları tespit edilmiştir. Bakıldığı zaman isim tamlaması, sıfat tamlaması, birleşik isim grubu, sayı grubu, sıfat fiil grubu, edat grubu, tekrar grubu, birleşik fiil şeklinde madde başı söz varlıkları tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmının cümle değerinde olduğu görülmüştür. Eserin tematik bir sözlük olduğu, son bölümünde verilen cümlelerin pratik bir konuşma kılavuzu olduğu görülmüştür. Bu cümleler yapı, anlam, yüklemnin türü ve yüklemnin yeri bakımından sınıflandırılarak gerekli açıklamalar yapılmıştır. Eserle ilgili yabancılara Türkçe öğretimi açısından yapılan değerlendirmelere yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2016). *Türk dili tarihi*. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- Ananiasz Zajackowski (1964). Un glossaire Arabe-Kiptchak retrouve. *UAjb*, C.35, 369-383.
- Ananiasz Zajackowski (1969). Chapitres choisis du vocabulaire arabe-kiptchak ad-durrat al-muđi'a fi-l-luğat at-turkiya. *Rocznik Orientalistyczny*. XXIX/1 1965 , Warszawa, s. 39-98; XXIX/2, Warszawa, s. 67-116; XXXI/I 1968, Warszawa, s. 71-115; XXXII/2 1969, Warszawa, s. 19-62.
- Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arslan, M. (2018). Yabancı dil olarak Türk dilini öğretmek üzere yazılan tarihi yapıtlarda kelime öğretim yöntemi. *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*. 4/12, 953-960.
- Atsız, B. ve Türkmen, S. (2004). *Ed-dürretü'l-mudiyye fî'l-lügati't-türkiyye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Balci, O. (2018). *Ed-Dürretü'l-mudiyye fî'l-lügati't-türkiyye*'de görülen iki imla özelliği ve bu özelliklerin kazak türkçesi ile ilişkisi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 46, s. 57-66.
- Balyemez, S. (2018), Dil bilgisi üzerine açıklamalar. Ankara: Pegem Yayınları.
- Biçer, N. (2012). Hunlardan günümüze yabancılara Türkçe öğretimi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 1/4*, s. 107-133.
- Böler, T. (2019). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. Kesit Yayınları: İstanbul.

- Delice, H. İ. (2012). Yapı açısından cümle sorunu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 7/3, p. 871-876.
- Doğan, Y. (2016). Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin *kitâbu'l-idrâk li-lisâni'l-etrâk* adlı eserinin dilbilim açısından incelenmesi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 20/2, 329-348.
- Eckmann, J. (2014). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar* (Haz. Osman Fikri Setkaya). TDK Yayınları:Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2010). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara:Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1998). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları:İstanbul.
- Gulhan AL-TURK (2018), Arap alfabesiyle yazılmış Memlûk-Kıpçak sözlüklerinden hareketle türkçe telaffuzu belirten arapça ifadeler ve kısaltmalar, *Turkish Studies*, 13/12, p. 59-70.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin söz dizimi*. Kesit Yayınları:İstanbul.
- Karahan, L. (2004). *Türkçede söz dizimi*. Akçağ Yayınları:Ankara.
- Karçıga, S. (2015). Dil Eğitiminde ve öğretiminde kavram alanı sözlüklerinin önemi, *International Journal of Languages' Education and Teaching*. UDES, p. 2514-2524.
- Kerimoğlu, C. (2007). Türkçe dil bilgisi öğretiminde yapı bakımından cümle sınıflandırmaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 21, 98-107.
- Mutlu, H. K. (2009). Türkçe öğretiminde sözlükçülük tekniği açısından tematik sözlükler, *Turkish Studies*, 4/4, p. 814-822.
- Omeljan P. (1988). *Kıpçakça* (Çev. Mehmet Akalın) *tarihî Türk şiveleri*. TKAE Yayınları:Ankara.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin sözdizimi*. Karahan Kitabevi:Adana.
- Pekacar, Ç.- Tokyürek, H. (2014), Eski Türkçeden günümüze eksiz ad tamlaması meselesi, *Dil Araştırmaları*, Sayı: 15, 9-38 ss.
- Soydan, S. (2018). Memlûk-Kıpçak Türkçesine ait dört sözlük ve gramer eserlerinde hayvan adları üzerine değerlendirme. *Turkish Studies*. 13/12, p. 377-397.
- Sülükçü, Y. (2016). Kitâb-ı mecmû-ı tercümân-ı türki ve acemî ve mugali' adlı esere yabancılara Türkçe öğretimi açısından bir bakış. *International Journal of Language Academy*. 4(3), 67-76.
- Sülükçü, Y. (2017). Memlûklar döneminde Mısır'da Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış Türkçe öğretimi kitaplarının karşılaştırmalı incelemesi. *International Journal of Language Academy*. 5/7, p. 423 / 436.
- Tiryaki, E. N. (2011). Yabancılara Türkçe öğretiminde tarihî bir kaynak: "ed-dürretü'l-mudiyye fi'l- lügati't-türkiyye. *Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 1-10.
- Toparlı, R. (2018). *Ed-dürretü'l-mudiyye fi'l-lügati't-türkiyye*. TDK Yayınları:Ankara.
- Zorbaz, K. Z. (2013). *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı*, Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihi Seyri. s.159-169.